

„Śmiercionośna” frazeologia: wyrażenia, zwroty i frazy związane ze śmiercią

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja TED](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Dominik Fórmanowicz, *Wstyd, Esensja*.
- Źródło: Michaił Lermontow, *Anioł śmierci*.
- Źródło: Edward Stachura, *Cała jaskrawość*.
- Źródło: Anna Jasik, *Tabuizowanie tematu śmierci i realiów z nią związanych w różnych kręgach środowiskowych Opolszczyzny*, t. 21, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Język a kultura” 2009, nr 3151, s. 178–179.

„Śmiercionośna” frazeologia: wyrażenia, zwroty i frazy związane ze śmiercią

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Język polski obfituje w związki wyrazowe o przenośnym znaczeniu. Służą one podkreśleniu ekspresji wypowiedzi, nastroju osoby mówiącej, wzmocnienia przekazu; są także elementem zbiorowej świadomości, przekazywanym w języku mówionym z pokolenia na pokolenie. Śmierć od zawsze szczególnie interesowała ludzi, głównie ze względu na silne emocje związane z perspektywą jej nieuniknionego przyjścia (myśliciele współcześni często nazywają ją mianem tzw. „doświadczenia granicznego”), frazeologizmy utworzone wokół tego tematu są więc licznie obecne w języku.

Twoje cele

- Poznasz typowe frazeologizmy związane ze śmiercią.
- Dostrzeżesz wpływ innowacji frazeologicznej na znaczenie frazeologizmu.
- Dobierzesz frazeologizmy dotyczące śmierci do okoliczności wypowiedzi.

Przeczytaj

Frazeologizm i frazeologia

W języku występują stałe połączenia dwóch lub większej liczby wyrazów, które stanowią znaczeniową całość (nie są interpretowane z osobna). **Frazeologizmy**, bo o nich tu mowa, mają znaczenie przenośne. Dzielą się na wyrażenia, zwroty i frazy:

- **Wyrażenie** to związek frazeologiczny, którego elementem jest rzeczownik lub przymiotnik, np. kość niezgody; kozioł ofiarny; dantejskie sceny.
- **Zwrot** to związek frazeologiczny, którego częścią jest czasownik, np. kłamać jak z nut; rzucać mięsem; wpaść w tarapaty.
- **Fraza** to związek frazeologiczny, który jest zdaniem lub równoważnikiem zdania, np. baba z wozu, koniom lżej; zamienił stryjek siekierkę na kijek; komu w drogę, temu czas.

Nauką zajmującą się frazeologizmami jest **frazeologia**.

Pieter Claesz, *Vanitas – martwa natura*, 1625. Motyw śmierci jest obecny w literaturze, ale na szczególne zainteresowanie zasługuje sztuka barokowa, która w obrazowaniu motywu vanitas

wykorzystywała symbolikę związaną ze śmiercią.

Źródło: domena publiczna.

Śmierć a frazeologia

Zbiór frazeologizmów związany ze śmiercią jest w języku polskim wyjątkowo bogaty. Wiele związków frazeologicznych stanowi odbicie wyobrażeń bądź przemyśleń człowieka na temat śmierci.

Należy zauważyć, że związki frazeologiczne związane ze śmiercią są również wyrazem [eufemizacji](#) języka. Wiele z nich funkcjonuje jako sposób mówienia nie wprost o zjawiskach związanych z umieraniem. Językownawczyni [Anna Dąbrowska](#) wskazuje tę problematykę wśród 17 innych najpopularniejszych obszarów tematycznych podlegających eufemizacji w języku polskim. Te obszary dotyczą między innymi: chorób, wierzeń religijnych, nazw niebezpiecznych zwierząt, ludzkich wad i nałogów, części ciała oraz nazw czynności fizjologicznych. Badaczka uważa, że śmierć i zjawiska z nią związane stanowią jedyną stałą dziedzinę występującą we wszystkich badanych przez nią [rejestrach języka](#).

Zdzisław Beksiński, obraz bez tytułu z 1984. W malarstwie tego współczesnego twórcy symbolika związana ze śmiercią była często wykorzystywana do zmetaforyzowania rozpadu, nicości i marności świata.

Źródło: domena publiczna.

Tabuizowanie tematu śmierci i realiów z nią związanych w różnych kręgach środowiskowych Opolszczyzny

Współcześnie zakazy dotyczące mówienia wprost o śmierci, zwłaszcza bliskich nam osób, mają swoje źródło w delikatności, grzeczności, uprzejmości, współczuciu i litości. (...)

W dawnej kulturze ludowej śmierć nie była eliminowana ani przemilczana, nie otaczała jej niechęć czy paralizujący strach, była interpretowana jako logiczny bieg wydarzeń, jako naturalna konsekwencja życia. Do powszechnych należały kiedyś następujące sentencje: *Nikt się śmierci nie uchroni; Każdy musi umrzeć; Każdego śmierć czeka; Na śmierć nie ma lekarstwa*. Sentencje te wyrażały i potwierdzały akceptację własnego odejścia, która dla wielu ludzi, zwłaszcza wierzących, wiązała się z pojęciem woli Bożej, a dodatkowo przejawiała się w stwierdzeniu, że na każdego przychodzi czas i Pan Bóg go zabiera. To zwerbalizowane przekonanie: „Co Bóg dał, Bóg zabiera” oznaczało, „że Pan Bóg daje życie i tylko On może je odebrać”.

Obecnie we współczesnym świecie zauważa się tendencję do tłumienia, usuwania i eliminowania wszelkich przejawów śmierci i konsekwencji, jakie za sobą pociąga. Człowiek unika związanych z nią tematów, nie myśli o swojej śmierci, trudno mu godzić własne „ja” ze świadomością, że może umrzeć, odrzuca taką ewentualność, choć przecież wie, iż jest śmiertelny. To wyobcowanie śmierci objawia się również w języku, w dążności do eufemizowania zjawisk śmierci i realiów z nią związanych. Śmierć zawsze budzi grozę i lęk, dlatego nie mówi się o niej wprost, tylko zastępuje przez omówienie, mówienie peryfrastyczne, eufemizowanie – przez co oddala się ją,

umniejsza jej wymiar bądź – przez określenia żargonowe – deprecjonuje się ją, wulgaryzuje, poniża, wyśmiewa, sprowadza do sfery profanum – w przeciwieństwie do sakralnych formuł przejętych z języka religijnego, które śmierć uwznioślały. To właśnie język religijny wprowadzał różnego rodzaju określenia zastępcze, które kładły nacisk na czasowość tego stanu (tzn. śmierci), niebędącego całkowitym unicestwieniem człowieka (wiara w życie pozagrobowe, koncepcja dualizmu antropologicznego). Znajduje to swoje odbicie chociażby w nagrobnych epitafiach. Najbardziej widoczna jest chęć oswojenia śmierci, a zatem złagodzenia jej dotkliwych skutków psychicznych. Stosuje się to przez użycie różnych eufemizmów, peryfraz, nieświadomie powraca się do figur retorycznych, które kiedyś ją uwznioślały, a nie będąc ucieczką przed myśleniem o śmierci, oznaczały uroczyste mówienie o niej.

Źródło: Anna Jasik, *Tabuizowanie tematu śmierci i realiów z nią związanych w różnych kręgach środowiskowych Opolszczyzny*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Język a kultura” 2009, nr 3151, t. 21, s. 178–179.

Słownik

egzystencja

(łac. *existere* z *ex* – na zewnątrz + *sistere* – stać, znajdować się) istnienie kogoś lub czegoś; materialne warunki czyjegoś życia; w egzystencjalizmie: swoisty sposób istnienia właściwy tylko człowiekowi

eufemizm

słowo lub wyrażenie użyte zastępczo w celu złagodzenia wyrażen drastycznych, dosadnych lub nieprzyzwoitych

frazeologia

(gr. *phrasis* – mówienie + *logos* – słowo, nauka) zasób związków frazeologicznych właściwych danemu językowi; dział językoznawstwa badający związki frazeologiczne danego języka

rejestr

(ang. *register*) – forma języka typowa dla danej sytuacji komunikacyjnej; wybór rejestru języka zależy od relacji osób rozmawiających, okoliczności i tematu rozmowy. W każdym rejestrze języka (niskim, średnim, wysokim) dobiera się inne środki językowe

tabu

(z franc. *tabou* < polinez. *tapu* – to, co nietykalne, zakazane, przeklęte) temat, którego nie wolno poruszać, wszystko to, co objęte zakazem społecznym, o czym nie należy rozmawiać

Prezentacja TED

Polecenie 1

Wysłuchaj wykładu prof. Jana Miodka o naruszeniach związków frazeologicznych. Wyjaśnij, dlaczego tak ważne jest zachowanie poprawności frazeologicznej w kontekście tematyki śmierci.

Trwa wczytywanie danych ..

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1G5KvaQc>

O związkach frazeologicznych w języku polskim opowiada profesor Jan Miodek, językoznawca
Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału o związkach frazeologicznych w polszczyźnie.

Polecenie 2

Na podstawie wykładu wypisz kilka przykładów niepoprawnie użytych lub sformułowanych frazeologizmów dotyczących śmierci. Wyjaśnij, czy te innowacje wpływają na ich znaczenie i okoliczności użycia.

Słownik

innowacja frazeologiczna

ingerencja w utrwalaony związek wyrazowy, która modyfikuje jego znaczenie

Mapa myśli

Polecenie 1

Zapoznaj się z mapą myśli przedstawiającą trzy rodzaje frazeologizmów dotyczących śmierci. Sformułuj sześć zdań przy użyciu dwóch wyrażeń z każdej z kategorii.

Polecenie 2

Wpisz do mapy po jednym przykładzie frazy, zwrotu lub wyrażenia i opisz ich znaczenia.

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

W wypowiedzi Edwarda Stachury pojawia się motyw tańca śmierci. Podaj czas lub epokę literacką, z których pochodzi oraz wyjaśnij, co oznacza.

” Edward Stachura

Cała jaskrawość

Zacząłem sobie przypominać, czy na tych totentanzach, na tych danse-makabrach, na tych tańcach szkieletów, które oglądałem w istryjskich kaplicach w Beram i Hrastovlje, były dzieci.

Źródło: Edward Stachura, *Cała jaskrawość*.

Ćwiczenie 4

Napisz dialog, w którym użyjesz kilku związków frazeologicznych z obszaru tematyki śmierci. Zadbaj o to, żeby były użyte poprawnie, czyli zgodnie ze słownikową formą i znaczeniem.

Ćwiczenie 5

We fragmencie wiersza Michaiła Lermontowa *Anioł śmierci* przedstawiony został tytułowy bohater. Wyjaśnij, czy autor wykorzystał tutaj znane nam z frazeologizmu znaczenie? Odpowiedź uzasadnij.

” Michaił Lermontow

Anioł śmierci

(...)

Jest anioł śmierci, co w godzinie
Owej, gdy człowiek w mękach kona,
Bierze nas w mocne swe ramiona,
Lecz uścisk chłodny to jedynie,
A jego postać trwogę budzi
W oczach bezsilnych ofiar, ludzi,
I wówczas wstrząsa ciałem drzenie.
Ach, ileż z bólem serc się wzbrania
Ostatnie jemu oddać tchnienie!
Lecz dawniej ludziom te spotkania
Zdały się słodkie, nie grobowe,
Bo znał tajemną anioł mowę
I niósł spojrzeniem pocieszenie:
Namiętność ziemską jego władza
Oddala, zmniejsza, uprowadza.
Na mgnienie oka chorą duszę,
Łudzac nadzieją płonną, wzruszał!

(...)

Źródło: Michaił Lermontow, *Anioł śmierci*.

Ćwiczenie 6

We fragmencie tekstu *Wstyd, Esencja* Dominika Fórmanowicza spróbuj odnaleźć związek frazeologiczny i wyjaśnij jego znaczenie, odwołując się do tekstu.

” Dominik Fórmanowicz

Wstyd, Esencja

Mieszkańcy wioski mieli niebywałe szczęście – z trudnego do odgadnięcia źródła dostali trochę dolarów, by zapłacić za broń. (...) Dla mieszkańców wioski była to kwestia życia i śmierci. Broń była im niezbędna do przetrwania.

Źródło: Dominik Fórmanowicz, *Wstyd, Esencja*.

Dla nauczyciela

Autor: Maria Gniłka-Somerlik

Przedmiot: Język polski

Temat: „Śmiercionośna” frazeologia: wyrażenia, zwroty i frazy związane ze śmiercią

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę,

paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;

11) rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły nie oraz partykuły -bym, -byś, -by z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń -ji, -ii, -i ; zapisu przedrostków roz-, bez-, wes-, wz-, ws-; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (a, ę) oraz połączeń om, on, em, en ; pisowni skrótów i skrótowców;

IV. Samokształcenie.

2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

8. posługuje się słownikami ogólnymi języka polskiego oraz słownikami specjalistycznymi (np. etymologicznymi, frazeologicznymi, skrótów, gwarowymi), także w wersji on-line;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- definiuje frazeologizm i jego odmiany oraz wskazuje przykłady dotyczące tematu śmierci;
- wskazuje wpływ innowacji frazeologicznych na znaczenie frazeologizmu;
- interpretuje użycie frazeologizmu związanego z tematyką śmierci w wybranych fragmentach utworów;
- formułuje własne przykłady użycia frazeologizmów w sytuacjach codziennych.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją

Zaleca się, by zajęcia przeprowadzić tylko wówczas, gdy istnieje pewność co do poziomu wrażliwości uczniów, ich gotowości emocjonalnej (także co do przeżywanych przez nich aktualnie problemów). Uczniowie muszą być w stanie objąć tę tematykę przede wszystkim w sposób merytoryczny i obiektywny.

Faza wprowadzająca

Nauczyciel rozpoczyna lekcję od prezentacji różnych dzieł malarskich nawiązujących do tematu śmierci (może także wykorzystać dwa obrazy z sekcji „Przeczytaj”). Inicjuje rozmowę na temat dosłowności obrazowania tego trudnego, ale też wszechobecnego tematu. Pyta uczniów: czy śmierć na tych obrazach wyrażona jest wprost? Po ogólnoklasowej dyskusji na temat typowej symboliki śmierci (tutaj akcent powinien paść na twórczość barokową i motyw *vanitas*), nauczyciel informuje, że lekcja będzie poświęcona frazeologii dotyczącej śmierci. Prezentuje „Wprowadzenie” do lekcji, jej cele i zapisuje temat na tablicy.

Faza realizacyjna

Uczniowie przypominają, czym jest frazeologia i jak dzielimy związki frazeologiczne. Następnie zapoznają się z mapą myśli, by dokładnie zbadać i przećwiczyć możliwości

frazeologii związanej z tą tematyką.

Faza podsumowująca

W celu pogłębienia tematu na temat innowacji frazeologicznej uczniowie zapoznają się z wykładem prof. Miodka („Prezentacja TED”). Wykonują przyporządkowane polecenia.

Materiały dodatkowe:

- Marek Kępa, *8 obrazów o śmierci*, 2017, artykuł dostępny na portalu: culture.pl
- Leszek Kołakowski, *Śmierć jako własność prywatna*, Warszawa 2021.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Prezentacja TED”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.